

Ievads

Izdevums **Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003** veltīts cilvēkdrošībai – tematam, kuram visaptverošā skatījumā neviens izdevums Latvijā vēl nebija pievērsies. Taču cilvēkdrošību izprast ir ļoti svarīgi – arī tādēļ, lai labāk būtu iespējams novērtēt tautas attīstības stāvokli.

Procesi, kas risinājušies, PSRS okupētajai Latvijai atgūstot neatkarību un no totalitārās apspiestības un plānotās ekonomikas pārejot uz demokrātiju un brīva tirgus ekonomiku, ir būtiski ietekmējuši visas sabiedrības un ikviena Latvijas iedzīvotāja dzīvi. Aizvadītajos piecpadsmit gados dziļas pārmaiņas skārušas lielāko daļu valsts sistēmu. Tas radījis strauju, kaut reizēm nevienmērīgu ekonomikas attīstību, bet radījis arī sabiedrības polarizāciju, kas ir nopietna problēma pašreizējai un turpmākajām valdībām.

Atveroties starptautiskām robežām, kā arī paplašinoties un vienkāršojoties iespējam izmantot komunikācijas līdzekļus un informācijas avotus, pavērušies plašāki apvāršņi pastāvīgiem sakariem un attiecībām. Individīdiem bijis jāiemācās konkurēt mainīgos darbspēka tirgos, jāpielāgojas lielām pārmaiņām veselības aprūpē un sociālās drošības sistēmā. Pēc padomju režīma krišanas mainījās attiecības starp sabiedrību un valdību, starp valdību un individu. Cilvēkiem, no kuriem agrāk bija gaidīta uzticīga paļaušanās uz to, ka ražojumu un pakalpojumu sadali viņu vārdā un viņu interesēs veiks valdība, tagad vairāk nākas paļauties pašiem uz sevi.

Daudzi Latvijas iedzīvotāji šīs pārmaiņas uztvēruši kā izdevību. Ar proaktīvu rīcību viņi uzlabojuši savu un sev tuvāko labklājību. Tādiem cilvēkiem piemīt augsta drošumspēja – spēja nenonākt nedrošā situācijā un nezaudēt drošības sajūtu, bet, ja kas tāds noticis, tikt cauri bez traumām vai citām smagām sekām un jau drīz gan drošību, gan drošības sajūtu atgūt.

Turpretim tie, kam drošumspēja zema, pārmaiņas parasti uztver kā draudus un nespēj apņēmīgi rīkoties savas drošības interesēs. Pastāvīgā nedrošības sajūta mazina viņu spēju neitralizēt, novērst vai mazināt pārmaiņu radītos draudus.

Ikviena reizēm jūtas nedroši, un nedrošības sajūtas iemesli un faktori **Pārskatā** ir analizēti. Taču reizēm nedrošības faktori var tā sakombinēties, ka pieredzes jau aizlauzts cilvēks nonāk viņpus kritiskā drošības sliekšņa. Smaga vai hroniska atrašanās viņpus kritiskā sliekšņa var radīt trauksmi (beziemesla bailes vai bažas), depresiju un citas ar stresu saistītas slimības, kuru dēļ var pavājināties vai pat izzust personiskās brīvības apziņa, spēja ko izlemt vai izvēlēties, spēja uzticēties citiem un pat saskatīt dzīvei jēgu.

Kad daļa valsts iedzīvotāju cieš no nedrošības, cieš arī visa tauta kopumā un ir ierobežota tās spēja attīstīties. Precīzi noteikt, cik liels skaits Latvijas iedzīvotāju jūtas galēji nedroši, pašlaik nav iespējams. Nevar arī precīzi izmērīt drošības vai nedrošības sajūtas pakāpi, jo indivīda nojautas par sava stāvokļa drošumu mainās diendienā, tās ietekmē dažādi individuāli faktori, ārēji notikumi vai to iespējamība un tas, kā šie notikumi vai to iespējamība atbalsojas visā indivīda iekšējā pasaulē. Taču šīs nojautas ir jāatzīst un jārespektē, un tāpat ar izpratni jāreaģē uz bažu iemesliem, ar kuriem tās saistītas. Jāanalizē cilvēkdrošības anatomija.

Latvija jau atrodas uz Eiropas Savienības sliekšņa. Ar vēsturiskām pārmaiņām tās iedzīvotāji sastapsies arī kā pasaules pilsoņi. Visas nācijas spēja iepriekš paredzēt tādas lielas pārmaiņas, tām sagatavoties un konstruktīvi uz tām reaģēt lielā mērā būs atkarīga no katra indivīda mākas augstā līmenī noturēt savu personisko drošumspēju.

90. gados mainoties Latvijas sabiedrības sociālajai struktūrai, daudzi cilvēki iemācījās paši gādāt par savu drošību un tikt galā ar nedrošām situācijām. Tomēr dažu sociālo grupu indivīdi aizvien vēl sirgst ar trauksmi un citām nedrošības sekām, jo viņiem nebija pieejami resursi, kas būtu palīdzējuši to iemācīties, apkārtējie apstākļi nepiedāvāja skaidri saskatāmas izdevības uzlabot savu labklājību un, visbeidzot, viņiem bija nopietnas problēmas ar kādiem drošumspējas faktoriem.

Jāpanāk, lai tādu cilvēku, kuri izjūt augstu nedrošību, paliktu mazāk. Tādi cilvēki nespēj pilnvērtīgi piedalīties sabiedriskos procesos, un, ja viņu ir

daudz, būtiski palēninās tautas attīstība. Viņu sociālā mazspēja negatīvi ietekmē apkārtējos un var sociāli pārmantoties nākamajās paaudzēs. Individīdiem jāpalielina sava spēja rīkoties. Valstij indivīds jāstimulē pastiprināt savus drošumspējas faktorus, kā arī jānovērš nedrošība jomās, kas ir tās pārziņā un ārpus indivīda kontroles. Valdības pienākums ir nepieļaut, ka izveidojas tādi apstākļi, kuros dažu grupu indivīdi nonāk viņpus kritiskā drošības sliekšņa.

Pārskata mērķi

Pārskata pamatmērķis ir rosināt uz pasākumiem, kas mazinātu augsto nedrošības sajūtu, ar kādu dienā dzīvo liela daļa Latvijas iedzīvotāju, un paaugstinātu visas sabiedrības kopējo drošumspēju. Svarīgi ir panākt, lai cilvēki iemācās pārdomāt jebkuru potenciāli nedrošu dzīves situāciju un atbilstoši tajā rīkoties.

Pārskata mērķi būs sasniegti, ja divus gadus pēc tam, kad tas publicēts,

- Latvijas iedzīvotāji pazīs jēdzienu “cilvēkdrošība” un viņiem būs izveidojies kāds viedoklis par to, kā mazināt savu nedrošību;
- **Pārskata** lasītāji būs atzinuši, ka tajā sniegtā informācija var noderēt, lai pastiprinātu savu un savas ģimenes spēju samazināt, pārvarēt un nepieļaut nedrošību;
- **Pārskata** lasītāji apzināti uzlabos savus sabiedrisko kontaktu tīklus un palielinās savu drošību;
- rīcībpolitikas veidotāji, politiķi un ierēdņi cilvēkdrošības jēdzienu izmantos rīcībpolitiskajā plānošanā.

Rezultātā iedzīvotāji labāk mācēs paaugstināt savu drošības sajūtu, uzlabot drošības stāvokli un dzīvot

nedrošos apstākļos. Palielināsies arī valdības spēja risināt sarežģītus jautājumus, kas saistīti ar nedrošību.

Lai šos mērķus sasniegtu, **Pārskatā**

- vispārīgi raksturota cilvēkdrošības situācija Latvijā;
- norādīti galvenie Latvijas iedzīvotāju bažu iemesli 2002.–2003. gadā;
- analizēts, kas raksturīgs indivīdiem, kuri var nonākt viņpus kritiskā drošības sliekšņa, un kādas ir galējas nedrošības sekas;
- norādīti galvenie drošumspējas faktori, sniegti ieteikumi, kā tos pastiprināt.

Pārskata mērķis nav detalizēti izanalizēt visus vai galvenos bažu iemeslus. Katrs iemesls būtu jāaplūko plašāk, nekā to pieļauj **Pārskata** apjoms. Cilvēks, kam piemīt augsta drošumspēja, potenciālajos draudos saskatīs savlaicīgu brīdinājumu un izstrādās stratēģijas, kā tos novērst vai mīkstināt, un arī stratēģijas, kā apmierinoši dzīvot šādu draudu apstākļos.

Patlaban visā pasaulē izvēršas globāla diskusija par cilvēkdrošības būtību, un **Pārskata** nozīmīgākais ieguldījums šajā diskusijā ir jēdziens *drošumspēja*. Tas ir autoru izveidots jēdziens, tāpēc jaunu terminu nācies radīt ne tikai latviešu valodā, bet arī angļu valodā (*securitability*). Autori drošumspēju definē kā “indivīda spēju nenonākt nedrošā situācijā un nezaudēt drošības sajūtu, bet, ja tas noticis, drošību un drošības sajūtu atgūt”. Drošumspēja nepieļauj, ka cilvēks nonāk viņpus kritiskā drošības sliekšņa. Drošības sliekšnis ir tik augsta nedrošības pakāpe, ka indivīds attiecīgajā situācijā jau jūtas bezpalīdzīgs un rezultātā iemanto traumu, ielīgst depresijā vai, mēklēdams aizmiršanos (pseudopiēlāgošanos), nonāk fizioloģiskā vai psiholoģiskā atkarībā no alkohola vai narkotikām un/vai pat izdara pašnāvību. Latvijas **Pārskats** citu cilvēkdrošībai veltīto pētījumu vidū ir

Kāpēc jāpēta cilvēkdrošība Latvijā?

Cilvēkdrošība Latvijā jāpēta, lai rastu jaunas iespējas

- palielināt Latvijas iedzīvotāju spēju tīktu galā ar jebkurām pārmaiņām;
- paaugstināt sabiedrības locekļu drošumspēju (spēju justies droši un tiešām būt neapdraudētiem);
- mudināt indivīdus, sabiedrību un valdību rīkoties proaktīvi, censties nepieļaut situācijas, kurās cilvēks var nonākt viņpus kritiskā drošības sliekšņa;
- analizēt, kādos veidos indivīdi, sabiedrība un valsts varētu sadarboties vispārējās drošumspējas paaugstināšanā.

unikāls arī ar savu atzinumu, ka eksistē pieci galvenie *drošumspējas faktori*, kurus var izmantot, lai cilvēkiem palīdzētu uzlabot gan savu faktisko drošības stāvokli, gan drošības sajūtu.

Drošības sajūtas nozīme

Latvijas kā Eiropas Savienības dalībvalsts panākumi būs atkarīgi no tā, cik konstruktīvi un proaktīvi tās valdība, organizācijas un indivīdi iekšzemes, Eiropas un pasaules līmenī strādās ar aktuālajiem iedzīvotāju bažu iemesliem. Tiesa gan, tikpat lielā mērā, kā valstij jā rūpējas par savu iedzīvotāju cilvēkdrošību, katra indivīda pienākums ir uzņemties iniciatīvu un arī pašam gādāt par savu drošību.

1991. gada barikāžu dienās sargādami galvaspilsētu Rīgu pret padomju karaspēka ienākšanu, Latvijas iedzīvotāji bija vienoti un, lai gan briesmas bija reālas,

jūtās droši. Izmantojot veselu virkni dažādu līdzekļu, viņi centās nodrošināt neatkarības atgūšanu mierīgā ceļā. Tolaik plaši izplatīts bija teiciens “Kaut vai pastalās, bet brīvi!”, kas pauda domu, ka neatkarības dēļ ikviens ir gatavs paciest jebkādas ekonomiskas grūtības.

Notikumu virkne, kas tam sekojusi, sabiedrībā radījusi polarizētību, palielinājusi nabadzībā dzīvojošo cilvēku skaitu. Maznodrošinātie ir vieni no visvairāk apdraudētajiem Latvijas iedzīvotājiem, taču pastāvīga nedrošība skārusi arī daudzus citus. Aktīvos cilvēkus, kuri prot pietiekami gādāt par savu drošību, **Pārskats** mudina parūpēties arī par pastāvīgi apdraudētajiem un pastāvīgi ar augstu nedrošības sajūtu dzīvojošajiem, palīdzēt viņiem tikt uz ceļa, nodot viņiem savus drošumspējas faktorus. Tas būtu svarīgi visai Latvijas tautai: tās labklājībai nepieciešams, lai tautas attīstības ceļu varētu turpināt ikviens Latvijas iedzīvotājs.